

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ЯК РЕГУЛЯТИВНІ НОРМИ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

У статті обґрунтовано принципи професійного розвитку як регулятивні норми практичної діяльності педагога. Наголошено, що принципи завжди відображають залежності між об'єктивними закономірностями навчального процесу та цілями освітнього процесу, це методологічний вираз законів пізнання і закономірностей, знання про цілі, сутність, зміст, структуру навчання (освіти), що виражене у формі, яка дозволяє використовувати їх як регулятивні норми педагогічної практики. Схарактеризовано такі принципи професійного розвитку педагогів: безперервності, диверсифікації, синергетичний принцип, принципи партисипативності, рефлексивного управління професійною підготовкою та ін. Визначено, що професійний розвиток педагога є шляхом і засобом творчого зростання особистості, конструктивного подолання ситуацій соціальної та професійної життєвої кризи. Специфіка професійного розвитку педагога полягає у формуванні індивідуальної свідомості, духовно-моральних цінностей, розвитку художньо-творчого потенціалу особистості тощо.

Ключові слова: професійний розвиток; особистісний розвиток; педагог; принципи.

Постановка проблеми. Потреба в модернізаційних освітніх зрушеннях вимагає концептуального вдосконалення системи освіти і професійної підготовки гуманістично орієнтованого педагога, якому притаманне ставлення до людини як мети соціального прогресу, а не засобу його досягнення; орієнтації на активізацію людського капіталу, розвиток компетентностей і соціальної відповідальності в процесі професійної підготовки. Європейські стратегічні орієнтири передбачають формування професійно компетентного фахівця, який матиме змогу мобільно реагувати на зміни в соціальному й економічному житті суспільства, реалізовувати своє індивідуально-креативне кредо, здійснювати ефективне соціальне й професійне спілкування, більш гнучко аналізувати й вирішувати непередбачувані ситуації в педагогічній діяльності (Парпан, 2018).

Інноваційний розвиток освіти спирається на спеціально розроблені принципи, на підставі яких мають відбутися системні зміни, що забезпечують її доступність, якість, безперервність та інвестиційну привабливість (Сірий, URL).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальними принципами освіти, що відображені в Законі України «Про освіту», є: доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов освіти кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти; інтеграція з наукою і виробництвом; взаємозв'язок з освітою інших країн; гнучкість і прогностичність системи освіти; єдність і наступність системи освіти; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті (Закон України «Про освіту», URL).

У наукових розвідках Н. Воєвутко, О. Курінного, В. Кременя, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, О. Орлової, У. Парпан, Є. Сірого та інших учених принципи освіти досліджуються в контексті фундаментального значення зазначеного світоглядного феномену.

Принципи, на яких будується освітня діяльність країни, є найважливішим елементом у системі державної освітньої політики, оскільки в них закладено керівні ідеологічні та світоглядні засади суспільного розвитку. Актуальність порушеної проблеми дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення світоглядних засад освітньої політики в умовах стійкого євроінтеграційного курсу держави та українського суспільства в цілому. Водночас загальні принципи освіти підлягають впливу модернізаційних процесів внаслідок потужного розвитку суспільних відносин.

На сьогодні малодослідженими залишаються багато аспектів сучасної трансформації принципів професійного розвитку педагога в умовах глобалізації освітнього простору.

Мета статті – диференціювати принципи професійного розвитку педагога як регулятивні норми практичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтування принципів тієї чи іншої концепції – найважливіша складова теоретичного знання. Принципи завжди відображають залежності між об'єктивними закономірностями навчального процесу та цілями розвитку. Іншими словами, це методологічний вираз законів пізнання і закономірностей, знання про цілі, сутність, зміст, структуру навчання (освіти), виражені у формі, яка дозволяє використовувати їх як регулятивні норми педагогічної практики.

Ми дотримуємося думки вчених (Кремень, Ільїн, 2012; Ничкало, 2016; Парпан, 2018), з погляду яких теоретичне розуміння сутності принципу в тому, що це орієнтир, рекомендація про способи руху від звершеного до перспективного, способи досягнення міри, єдності, гармонії в поєднанні протилежностей. Дидактичні принципи не є раз і назавжди встановленими догмами, вони синтезують надбання сучасної дидактики й оновлюються під їхнім впливом.

Аналіз наукових джерел (Кремень, Ільїн, 2012; Лук'янова, URL; Ничкало, 2016 та ін.) дозволяє виокремити такі принципи професійного розвитку педагогів: принцип безперервності, принцип диверсифікації, синергетичний принцип; принцип партисипативності, принцип рефлексивного управління професійним розвитком та ін. Розглянемо їх детальніше.

Принцип безперервності – ключовий принцип розвитку професійно-педагогічної освіти у світі. Безперервний розвиток особистості в системі професійної освіти є одним із пріоритетних напрямів сучасної педагогіки, спричинений сучасним етапом науково-технічного поступу, а також політичними, соціально-економічними та соціокультурними змінами, що відбуваються в нашій країні.

Актуальність проблеми безперервного професійного розвитку педагога пов'язана з його високим соціокультурним потенціалом, особливою значимістю педагогічних кадрів у реалізації державної освітньої та соціальної політики в умовах глобальних змін у сучасному світі.

Принцип безперервності вимагає виділення функцій професійного розвитку педагога:

– компенсаторної, що сприяє ліквідації прогалів у освіті при переході з одного освітнього ступеня на інший, з одного освітнього рівня на інший,

– адаптивної, пов'язаної з посиленням ролі й значущості освіти, яка надає людині можливість успішно адаптуватися в змінюваних умовах життя в суспільстві,

– розвивальної, яка, зумовлюючи успішну реалізацію компенсаторної та адаптивної функцій, набуває інтегративного характеру;

– інформальної, котра передбачає опору на самоосвіту педагога, освоєння вмінь і навичок, розвиток ціннісних орієнтацій у душі «навчання впродовж життя», широке використання активних форм і методів дидактики, підхід до навчання як процесу перетворення життєвого та професійного досвіду.

Водночас важливою рисою практики професійного розвитку педагога стає самостійний вибір освітніх цілей і засобів їх досягнення.

В особистісному плані принцип безперервності реалізується на основі функціонального включення людини в освітній процес, організаційних заходів, які забезпечують «наступність ланок», а також завдяки формуванню внутрішньої особистісної позиції, що забезпечує спадкоємність освіти у внутрішньому світі особистості. Безперервна додаткова (неформальна) професійна освіта вчителя є способом вироблення його смислових, життєвих орієнтирів, включаючи і професійно-освітні, однією з життєво важливих ліній самореалізації через освіту.

Професійний розвиток педагога є шляхом і засібом творчого зростання особистості, конструктивного подолання ситуацій соціальної та професійної життєвої кризи. Таким чином, суть професійного розвитку педагога можна представити як комплексний за повнотою, індивідуалізований за часом, темпами та спрямованістю процес, котрий надає кожному можливості реалізації власної програми.

Принцип диверсифікації в освіті означає перехід від монорівневої структури освіти до різноманіття рівнів і форм

здобуття освіти. Він забезпечує розширення можливості для самореалізації особистості. Вважаємо, що пріоритетним завданням системи професійного розвитку є диверсифікація свідомості педагога: необхідно здійснити перехід від технократичної, нормативної моделі освіти до освіти, орієнтованої на результат, отримання довгострокового ефекту від навчання. Сутнісна характеристика диверсифікації – безперервний, прогресивний, різнобічний розвиток особистості. Специфіка професійного розвитку педагога полягає у формуванні індивідуальної свідомості, духовно-моральних цінностей, розвитку художньо-творчого потенціалу особистості, емоційної саморегуляції тощо.

Отже, диверсифікація розглядається як загальнопедагогічний принцип, що відображає усвідомлену й цілеспрямовану діяльність педагога. При цьому механізми диверсифікації професійного розвитку відбивають сучасний період становлення освітньої системи, її нову освітню парадигму; процеси організаційно-структурного реформування, створення установ нового типу; упорядкування системи безперервної освіти; багаторівневості освіти, тенденцію до розробки варіативних освітніх програм, систем, форм і змісту діяльності.

Синергетичний принцип у професійному розвитку педагога ґрунтується на визнанні суб'єктивності знань та інтересів особистості, що є іманентним потенціалом саморозвитку та самоорганізації особистості. Міра здатності людини до саморозвитку – найважливіша ознака його культури.

Професійний розвиток розглядається в контексті самоврядування, самоорганізації, саморозвитку у відкритих педагогічних системах. В. Кремень зазначає: «Сьогодні синергетика, долаючи міждисциплінарний статус, швидко перетворюється на носія нової парадигми стилю мислення. Нова методологія втілюється в техніку, мистецтво, економіку і, безумовно, повинна проникати в освіту» (Кремень, Ільїн, 2012, с. 349). Включення синергетики в освіту можливе за трьома напрямками: синергетика для освіти; синергетика в освіті; синергетика освіти (Кремень, Ільїн, 2012). Зрозуміло, що кожен із них поєднує взаємопов'язані філософські і психолого-педагогічні знання, а також науково обґрунтовану організаційно-педагогічну дію всіх учасників освітнього процесу.

Важливим є врахування співробітництва (синергії), взаємозалежності, толерантності, прав людини, відповідальності кожного за кінцеві результати, на досягнення яких вони спрямовані (Товканець, 2021). Умовами реалізації синергетичного принципу є перспективність професійного розвитку на основі саморозвитку особистості, здатного трансформуватися в особисті якості суб'єктів педагогічного процесу; повага до права учасників освітнього процесу на власну альтернативну позицію в освоєнні професійних компетентностей.

Принцип партисипативності – невід'ємна складова у процесі формування індивідуальної освітньої траєкторії для подальшого професійного, кар'єрного та особистісного зростання в системі професійного розвитку.

Принцип партисипативності означає:

- врахування думки кожного учасника при вирішенні тієї чи іншої професійної ситуації;
- організацію консультацій, узгодженості дій між педагогами;
- цілеспрямовані, систематизовані спроби виявити й використовувати індивідуальну та колективну мудрість усіх учасників освітнього процесу;
- спільне прийняття рішень;
- дієве делегування прав;
- спільне виявлення проблем і відповідних дій;
- можливість створити належні умови та установки, а також механізми покращення співробітництва між педагогом і здобувачами освіти.

Принцип партисипативності уможливорює забезпечення:

- організаційної інтеграції, у межах якої педагог приймає розроблену та скоординовану стратегію управління людськими ресурсами та реалізує її у своїй діяльності, тісно взаємодіючи зі здобувачами освіти;
- ідентифікації базових ціннісних орієнтацій здобувачів освіти, і навіть реалізацію цілей, що стоять перед ними, їх професійний розвиток;
- варіабельності функціональних завдань, що передбачає відмову від традиційного управління та використання гнучких педагогічних технологій керування процесом підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників;

– високого рівня сформованості професійної компетентності здобувачів освіти, задоволеності професійною діяльністю.

Партисипативність передбачає взаємодію (а не вплив) між суб'єктами освітнього процесу. Механізм такої взаємодії має бути близьким до переговорного процесу з метою знаходження спільності поглядів на проблему, прийняття єдиного узгодженого рішення та забезпечення активності здобувачів освіти.

Принцип рефлексивного управління професійним розвитком педагога. Системна рефлексія спостерігається на всіх рівнях професійного розвитку педагога. Складне рефлексивне управління як керування процесом переосмислення дійсності (зовнішньої та внутрішньої) у системі професійного розвитку має забезпечити системну рефлексію цілісного досвіду педагога. Однією з особливостей є те, що її можна розглядати як рефлексивний вихід і як переосмислення змісту ціннісного досвіду педагога. Друга особливість пов'язана з такою важливою категорією в теорії управління, як зворотний зв'язок, який може здійснюватися у формі різних рефлексивних процесів: у ході кооперативної спільної творчої діяльності педагога та здобувача освіти, під час прийняття управлінського рішення, коли педагог визначає цілі, конструктивні схеми їх досягнення, розроблені з урахуванням реальних навчальних можливостей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Принципи освіти в Україні є засадничим феноменом освітньої діяльності загалом, проте своєрідність професійного розвитку педагога зумовлює необхідність визначення специфічних принципів досліджуваного процесу. Характерними ознаками професійної діяльності є: усвідомлення педагогом себе як самостійної, самокерованої особистості; наявність життєвого, професійного, соціального досвіду, котрий поступово стає важливим джерелом саморозвитку; прагнення за допомогою навчання вирішити життєво важливі проблеми і досягти конкретних цілей; прагнення до реалізації професійних компетентностей, знань, умінь, навичок і якостей тощо.

У перспективі потребують дослідження, уточнення та конкретизації правила реалізації специфічних принципів професійного розвитку педагога в контексті переосмислення найбільш актуальних напрямів модернізації освіти в контексті євроінтеграційної політики.

Список використаної літератури

- Воєвутко, Н. Ю. (2022). *Сучасні тенденції модернізації професійної підготовки вчителів в Україні*. Взято з http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/voevutko.n._yu.current_trendsof_modernization_of_teacher_training_in_ukraine.pdf.
- Кремень, В. Г., & Ільїн, В. В. (2012). *Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: Монографія*. Київ: Педагогічна думка.
- Курінний, О. В. & Лук'янова, Ю. М. (2022). *Основні принципи та особливості змісту освіти дорослих*. Взято з http://repo.snau.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2760_locale-attribute=ru.
- Лук'янова, Л. (2022). *Освіта дорослих у контексті сучасної освітньої парадигми*. Взято з http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/OD_suchasna_paradygma.PDF
- Ничкало, Н. Г. (2016). *Методологічна культура у науковому зростанні педагога-дослідника. В Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. (Вип. 44, с. 22-29). Взято з <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/3074/2501>
- Парпан, У. М. (2018). *Провідні принципи розвитку сучасної вищої освіти України в контексті євроінтеграції*. *Lex Portus: юрид. наук. журн.*, 1, 62-73.
- Про освіту: Закон України. (2017). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Сірий, Є. В. (2022). *Інноваційний розвиток освіти в Україні: розгортання проблеми та засадницькі орієнтири*. Взято з www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/aktprob.11.65.pdf
- Товканець, Г. (2021, 13 трав.). *Синергетичні принципи педагогіки вищої школи*. В Бідюк, Н. М. (Ред.). *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів: матеріали тез доп. Х міжнар. наук.-методол. Інтернет-семінару (с. 20-21)*. Київ, Хмельницький.

Hanna Tovkanets

PRINCIPLES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT AS REGULATORY NORMS OF THE TEACHER'S PRACTICAL ACTIVITY

The article substantiates the principles of professional development as regulatory norms of the teacher's practical activity. It is noted that the principles always reflect the dependence between the objective regularities of the educational process and its goals. It is a methodical expression of the laws of cognition and regularities, knowledge of the goals, essence, content, and structure of training (education), which is expressed in a form that allows them to be used as regulatory norms of pedagogical practice. The following principles of professional development of teachers are characterized: the principle of continuity, diversification, and synergistic principle; the principles of participation, reflective management of professional training, the principle of communicative partnership and cooperation; principles of facilitation, subjectivity, and electivity. It is emphasized that the innovative development of education is based on the directions of education development and specially developed principles, on the basis of which systemic changes should take place, ensuring its availability, quality, continuity, and investment attractiveness. It is determined that the teacher's professional development acts as a way and means of creative growth of the individual, constructive overcoming of situations of social and professional life crisis. The essence of a teacher's professional development can be presented as comprehensive in its entirety, and individualized in terms of time, pace, and direction, which provides everyone with the

opportunity to implement their own program for obtaining it. Continuous additional professional education is the development of a person as an individual throughout his life path. The specificity of the professional development of a teacher consists in the formation of individual consciousness, spiritual and moral values, the development of the artistic and creative potential of an individual, emotional self-regulation, and assumes a continuous, purposeful, dynamic process of interaction between educational structures and social and cultural institutions. It is concluded that the principles of education in Ukraine are a phenomenon of the worldview foundations of educational activity in general. However, the specificity of knowledge determines the institutional necessity of the principles of professional development.

Keywords: professional development; personal development; teacher; principles.

References

- Kremen, V. H., & Ilin, V. V. (2012). *Synerhetyka v osviti: kontekst liudynotsentryzmu: Monohrafiia [Synergetics in education: the context of human-centeredness: a Monograph]*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
- Kurinni, O. V., & Lukianova, Yu. M. (2022). *Osnovni pryntsyipy ta osoblyvosti zmistu osvity doroslykh [Basic principles and features of the content of adult education]*. Retrieved from <http://repo.snau.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2760> locale-attribute=ru [in Ukrainian].
- Lukianova, L. (2022). *Osvita doroslykh u konteksti suchasnoi osvitnoi paradyhmy [Basic principles and features of the content of adult education]*. Retrieved from [http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/OD_suchasna paradygma.PDF](http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/OD_suchasna_paradygma.PDF) [in Ukrainian].
- Nychkalo, N. H. (2016). Metodolohichna kultura u naukovomu zrostanni pedahohadoslidnyka. In *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. (Vol. 44, p. 22-29). Retrieved from <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/3074/2501> [in Ukrainian].
- Parpan, U. M. (2018). Providni pryntsyipy rozvytku suchasnoi vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti yevrointehratsii [Leading principles of the development of modern higher education in Ukraine in the context of European integration]. *Lex Portus*, 1, 62-73.
- Pro osvitu: Zakon Ukrainy [On Education: Law of Ukraine]*. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
- Siryi, Ye. V. (2022). *Innovatsiinyi rozvytok osvity v Ukraini: rozghortannia problemy ta zasadnytski oriientyry [Innovative development of education in Ukraine: development of the problem and fundamental guidelines]*. Retrieved from www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/aktprob.11.65.pdf [in Ukrainian].
- Tovkanets, H. (2021, 13 May). Synerhetychni pryntsyipy pedahohiky vyshchoi shkoly [Synergistic principles of higher school pedagogy.]. In Bidiuk, N. M. (Ed.). *Rozvytok porivnialnoi profesiinoi pedahohiky u konteksti hlobalizatsiinykh ta intehratsiinykh protsesiv: materialy tez dop. Kh mizhnar. nauk.-metodol. Internet-seminaru* (s. 20-21). Kyiv, Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Voievutko, N. Yu. (2022). *Suchasni tendentsii modernizatsii profesiinoi pidhotovky vchyteliv v Ukraini [Modern trends in the modernization of professional training of teachers in Ukraine]*. Retrieved from http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/voye_vutko.n_yu.current_trendsof_modernization_of_teacher_training_in_ukraine.pdf. [in Ukrainian].

Одержано 27.08.2022 р.